

ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИДА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Муфтайдинов Киёмиддин

*Анджон машинасозлик институти профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори*

Умаров Илхомжон Юлдашевич

*Анджон давлат университети профессори,
иқтисодиёт фанлари доктори, Анджон, Ўзбекистон. umarov_iyu@rambler.ru*

Аннотация. Мақолада озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантириш механизмини ижтимоий-иқтисодий моҳияти очиб берилган. Озиқ-овқат корхоналарини бошқариш механизмини яхшиламасдан, уларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштирмай тадбиркорлик фаолияти самарадорлигини ошириш ва ташқи манбалардан инвестициялар киритишни кўпайтириш муаммоларини бартараф этиш зарур. Бундан ташқари, қайта ишлаш саноати маҳсулотлари сифатини ошириш нафақат хорижий инвестицияларни киришини рағбатлантириш, балки бутун корхона фаолиятини замон талабларига мос ҳолда модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилашни ҳам қамраб олиши лозим.

Калит сўзлар: иқтисодий ривожланиш, озиқ-овқат саноати, механизм, самарадорлик, қайта ишлаш саноати, техника-технология, рақобат муҳити, ижтимоий, иқтисодий, экологик ва технологик ресурслар.

Аннотация. В статье раскрыто социально-экономическое значение механизма развития бизнеса в пищевой промышленности. Необходимо повысить эффективность хозяйственной деятельности и устранить проблему увеличения инвестиций из внешних источников без совершенствования механизма управления пищевыми предприятиями и совершенствования системы защиты их прав. Кроме того, повышение качества продукции перерабатывающей промышленности должно не только стимулировать приток иностранных инвестиций, но и предусматривать модернизацию, техническое и технологическое обновление всего предприятия в соответствии с современными требованиями.

Ключевые слова: экономическое развитие, пищевая промышленность, механизм, эффективность, перерабатывающая промышленность, технология, конкурентная среда, социальные, экономические, экологические и технологические ресурсы.

Annotation. The article reveals the socio-economic significance of the business development mechanism in the food industry. It is necessary to increase the efficiency of economic activity and eliminate the problem of increasing investments from external sources without improving the mechanism for managing food enterprises and improving the system for protecting their rights. In addition, improving the quality of products of the processing industry should not only stimulate the inflow of foreign investment, but also provide for the modernization, technical and technological renewal of the entire enterprise in accordance with modern requirements.

Key words: economic development, food industry, mechanism, efficiency, processing industry, technology, competitive environment, social, economic, environmental and technological resources.

Кириш

Жаҳон ҳамжамияти томонидан иқтисодий ривожланишнинг омили сифатида XIX асрда тадбиркорлик, XX асрда – қишлоқ хўжалиги эътироф этилган бўлса, XXI асрда мамлакат иқтисодий ривожланишини айнан саноат тармоқларини ривожлантириш белгилаб бериши қайд этилган. Шу маънода Ўзбекистонда юз бераётган ўзгаришлар ва иқтисодиётни эркинлаштириш сиёсати дунё миқёсидаги тараққиёт тенденцияларига ҳамоҳанг тарзда амалга оширилмоқда деб таъкидлаш ўринли бўлади.

Сўнги йилларда Ўзбекистон иқтисодиётида озиқ-овқат саноатини ривожлантиришга оид ислохотларнинг чуқурлашуви юз бермоқда. Жумладан, озиқ-овқат корхоналарини бошқариш механизмини яхшиламасдан, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштирмай тадбиркорлик фаолияти самарадорлигини ошириш ва ташқи манбалардан инвестициялар киритишни кўпайтириш муаммо бўлиб қолмоқда. Ушбу муаммонинг долзарблигини эътиборга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 18-февралдаги ПҚ-2492-сонли «Республика озиқ-овқат саноатини бошқаришни ташкил этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори қабул қилинган [1]. Бу қарорга кўра «Республика озиқ-овқат саноатини тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар дастури»да белгиланган вазифалар ва тадбирларни бажариш юзасидан корхоналарга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш [2], озиқ-овқат саноати корхоналари фаолиятининг самарадорлигини тубдан ошириш, бўлажак инвесторлар учун уларнинг очиқлиги ва жозибadorлигини таъминлаш, корхоналарни стратегик бошқаришда озиқ-овқат саноатида тадбиркорлар ролини кучайтириш учун қулай шароитлар яратиш лозим.

Адабиётлар шарҳи.

Рус олимларидан В.А.Слепов, К.В.Орлов ҳамда В.К.Бурлачковлар механизм назарияси бўйича муаммоларни таҳлил қилишни ахборот ва функционал ёндошувларни асослаган [3]. Шунингдек, рус иқтисодчиси А.Ю. Чаленко иқтисодий механизмнинг қуйидаги асосий фарқли хусусиятларини ажратиб кўрсатади [4]: механизм ўз навбатида жараёнсиз амалга оширилмайди, чунки механизм асосан жараённинг функционал вазифасини амалга ошириш учун юзага келтирилади;

механизм ўз бошқарувига эга эмас, гўё “ҳаракатсиз” ва жараёни бошқаришни кутиш ҳолатида бўлади [5]; механизмни бошқарув билан бирлаштириш - жараёнинг ички мазмунини ташкил этади. Ушбу фикрлардан келиб чиққан ҳолда, А.Ю. Чаленко иқтисодий механизм – иқтисодий жараёнда ишлаб чиқариш ресурслари ва уларни бирлаштириш усуллари йиғиндисидир деб таъриф беради ҳамда ресурслар сифатида тадбиркорлик субъектлари фаолиятини олиб борадиган ҳудудий бирликка тегишли бўлган ижтимоий, иқтисодий, экологик ва технологик ресурсларни назарда тутди [6].

Бу борада хорижлик иқтисодчи олимлардан Л.И. Абалкин, Г.С.Сеялова, Е.Е. Вершигора, В.Ф.Филлипов, А.А.Кульман, Б.З Мильнер ва Д.В. Ходосларнинг илмий ишлари эътиборга лойиқдир.

Б.З Мильнер ташкилий-иқтисодий бошқариш механизмига қарор қабул қилиш жараёнида ташкилот элементларининг яхлитлигини, ресурслар билан таъминлаш ва тақсимлаш тизимини, бошқарув объектларига таъсир қилишнинг асосий усуллари, жумладан, ташкилий, маъмурий ва иқтисодий усулларнинг мувофиқлиги сифатида қарайди [7]. Бу таърифда асосий эътибор ҳўжалик механизми қарор қабул қилиш асосида ишлаб чиқариш фаолиятини мувофиқлаштиришга асосий эътибор қаратилган.

Г.С. Сеялова фикрича, ҳўжалик механизми – бу ишлаб чиқаришни ташкил этиш усули, ҳўжалик юритиш шакли (режа, иқтисодий нормативлар, нарх, фойда, иш ҳақи, молия, кредит, қарор қабул қилиш) сифатида ишлаб чиқариш муносабатларини шакллантирувчи тизим, шунингдек, у нафақат ишлаб чиқариш муносабатларида балки, ишлаб чиқариш кучларини ва ташкилий тузилмасини ташкил этишдир [8]. Г.С.Сеялова фикри ҳам Б.З.Милнер фикрини тўлдиради ва асосий эътибор ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этишга қаратилади.

Академик Л.И. Абалкиннинг таъкидлашича, ҳўжалик механизми фаолият юритишнинг шакл ва усуллариининг мажмуидир, ўз таркибига нафақат базавий, балки бир-бирига таъсир кўрсатувчи устқуртмавий элементларнинг йиғиндисидир [9]. Л.И.Абалкин ёндашуви янада торроқ маънода ифодаланган бўлиб, у ҳўжалик юритиш шаклларига урғу беради ва устқурма унсурлари эътибор қаратади. Бу таъриф мазмунан ихчам ва лўнда бўлсада, унда аниқлик етишмайди ва иқтисодий механизм ҳўжалик юритиш механизми сифатида қаралиши билан чекланган ёндашув бўлиб ҳисобланади.

В.Ф.Филлипов ҳўжалик механизми ўз ичига бошқарувнинг асосий элементлари ҳисобланадиган режалаштиришни, иқтисодий дастаклар ва рағбатларни, ташкилий тузилмаларни, усул ва услубларни, ишлаб чиқаришни бошқаришда меҳнат жамоаси иштирокини турли шакллариини жамлайди, деб таърифлайди [10]. Бу таърифда ҳўжалик юритишни шакллари ва ишлаб чиқариш жараёнини ўзаро мувофиқлаштириш масаласига асосий эътибор берилган. Лекин, иқтисодий механизм масаласига эътибор мавжуд эмас.

Е.Е. Вершигора ҳўжалик механизмини режалаштириш, иқтисодий рағбатлантириш, бозор механизми ва ташкилий тузилмасининг биргаликдаги ҳаракати ҳамда уйғунлиги сифатида тавсифлайди [11]. Бу ёндашув иқтисодий механизмга нисбатан аниқроқ ва яқинроқ ёндашувни ифодалайди. Таъриф

мазмунан ихчам ва лўнда ҳамда содда шаклда баён қилинган. Юқорида келтирилган таърифларни мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб, хулоса қилсак, кўпчилик иқтисодчи олимлар хўжалик механизмига кўпроқ макродаражага хос бозор иқтисодиёти институтлари йиғиндиси деб қарайдилар ва уни тавсифлайдилар.

Хўжалик механизмига таъриф беришда Д.В.Ходос унинг вазибаларига эътибор қаратиш зарурлигини таъкидлайди ва бу билан янгича ёндашувни баён қилади: тадбиркорлик фаолиятининг барча доираларидаги хўжалик субъектларини ташкилий уюшмасини таъминлаш; иқтисодий ва инвестицион муносабатларни такомиллаштириш учун керакли шарт-шароитларни яратиш; тармоқларнинг барқарор иқтисодий ва ижтимоий ривожланишидаги муаммоларни самарали ҳал қилиш [12]. Д.В.Ходос таърифи бизнинг фикримизча энг мақбул ёндашув бўлиб ҳисобланади ва у бугунги кунда мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантиришни қўллаб – қувватлаш механизмининг энг жиддий масалаларини қамраб олишга тўғри йўл кўрсатувчи ёндашув бўлиб ҳисобланади. Айнан иқтисодий механизмни функционал ёндашув асосида тавсифлаш миллий хўжаликнинг озик-овқат саноатини ривожлантиришда тадбиркорликни ўрганиш учун тўғри танлаб олинган тадқиқот йўналиши деб қараш лозим.

Асосий қисм.

Илмий-назарий манбаларда «механизм» тушунчаси ҳар хил маъноларда фойдаланилади: «тартибга солиш механизми», «давлат иштирокидаги механизм», «бошқариш механизми» каби тушунчалар фарқланади [13]. Шунингдек, озик-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий - иқтисодий механизми асосан ўз ичига учта тушунчалар орқали шаклланади: «механизм» [5], «ривожланиш» ва «озик-овқат саноатида тадбиркорлик тизими тузилмаси». Иқтисодий адабиётларда механизмни моҳияти асосан воқеа ва ҳодиса ёки жараёнлар боғлиқлиги асосида шаклланиб, ўзида маълум бир ҳаракатни, аниқ воқеъликни ифодалайди. Бу эса тизимлар фаолияти кетма-кетлигини аниқлайди [14].

Россия Фанлар академиясининг бошқарув муаммолари илмий-текшириш институтида академик С.Н.Васильев илмий раҳбарлигидаги бир гуруҳ олимлар томонидан иқтисодий тизимларни, шу жумладан бошқарилувчи тизим сифатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни (КБХТ) бошқариш механизмлари сифатида иштирокчиларнинг ҳаракатларини тартибга солувчи ташкилий-иқтисодий, иқтисодий-экологик тартиб қоидалар, дастаклар ҳамда воситалар комплекси деб таъриф берилган [15].

2007 йилда механизм шакллантириш назарияси (Mechanism Design Theory) га салмоқли ҳисса қўшганлиги учун Нобель мукофоти олган Лео Гурвиц иқтисодий механизм концепцияси учун, Роджер Майерсон оптимал аукционлар муаммоларини тадқиқ этганлиги ва Эрик Маскин эса имплементациянинг универсал механизмини таклиф этганлиги учун тақдирланганлар [16]. Бугунги иқтисодий илмий текшириш институтларнинг тадқиқотларида ҳам юқоридаги олимларнинг илмий-назарий қарашлари ва олинган натижалар асос қилиб олинган.

Озик-овқат саноатида тадбиркорликнинг иқтисодий механизми эса ҳам назарий ва ҳам амалий жиҳатдан кўп йўналишли шаклда талқин этилади ҳамда

нафақат тадбиркорликнинг, балки миллий иқтисодиётнинг барқарор фаолият кўрсатиши, ривожланишида ижтимоий ва хусусий манфаатларнинг ўзаро алоқаларини, уйғунлигини таъминлайди деб қаралади.

Озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш кўп мақсадли, кўп қиррали жараён бўлиб, соҳанинг ўзаро “ташқи муҳит”га нисбатан, яъни маҳаллий, минтақавий ва миллий иқтисодиётдаги боғлиқликларини, “ички муҳит” орқали, яъни аниқ фаолиятни белгилаш учун унинг мавжуд унсурларини ҳисобга олган ҳолда алоқаларни белгилаб беради.

Бошқа манбаларда эса иқтисодий механизм иқтисодий қонунларни амалга оширилишини аниқлаш орқали, у ўз ичига инвестиция, молиялаштириш, молия, кредит, суғурта, зарарни қоплаш, иқтисодий қўллаб-қувватлаш ҳамда масъулият каби бир қанча давлат сиёсатининг ташкилий-иқтисодий механизмларини қамраб олади [17].

Ҳозирги шароитда озиқ-овқат саноатида тадбиркорликнинг ташкилий-иқтисодий механизмини аниқлаб берадиган элементи бу - хусусий мулкка муносабат ҳисобланади. Аниқроғи, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг янги ташкилий-иқтисодий механизми давлат манфаатларини эътиборга олган ҳолда, хусусий сектор корхоналарини ҳам инобатга олган ҳолда амал қилиши керак. Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, озиқ-овқат саноатида тадбиркорликнинг ташкилий-иқтисодий механизми – бу режалаштириш, мақсадли дастурларни бажарилиши ва назорати каби ташкилий, ҳуқуқий ҳамда иқтисодий муносабатлар кетма-кетлиги асосида амалга ошириладиган чора-тадбирлар тизимидир. Ташкилий - иқтисодий механизм концепцияси, нормал усуллар танлови асосида, тадбиркорлик соҳасини, унинг иқтисодий фаолияти ривожланиши ҳақидаги саволларни ечимига бағишланган бўлади. Тадбиркорлик субъектининг хўжалик фаолияти мақсади тизимнинг турли бошқа субъектлари - яъни ҳокимият органлари, маҳсулот истеъмолчилари ва бошқалар билан ўзаро фаолияти орқали амалга оширилади. Тадбиркорликни ташкилий-иқтисодий механизмини асосий элементлари таркибида ҳомашё ресурслари ва объектларга эгалик қилиш ҳуқуқини амалга ошириш, улардан самарали фойдаланиш механизмини белгилайди. Ташкилий-иқтисодий механизмни объекти таъсир этувчи иқтисодий дастаклар, усуллар ва услубларнинг йиғиндисини ифодалайди. Натижада тадбиркорлик объекти режадаги ҳолатдан ҳақиқий ҳолатга ўтади. Масалан, солиққа тортиш тизими шундай механизм элементи ҳисобланади. Режага асослансак, ҳар қандай иқтисодий механизм тадбиркорлик объектига у ёки бу таъсирни ўтказади. Жумладан, мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини амалга ошириш механизми фойда олиш ва уни ишлатишни билдиради.

Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантириш ва тартибга солиш аксарият ривожланган мамлакатларда махсус давлат дастурларини ишлаб чиқиш орқали амалга оширилади. Лекин мазкур дастурларни тартибга солишни мақсад ва вазифалари, имконият ва шарт-шароитлари ҳамда турли чора-тадбирларни ўз ичига олади. Ўзбекистон Республикасида ҳам озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш давлат дастури қабул қилинган бўлиб, у мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масалаларига асосий эътиборни қаратган. Ушбу масала юзасидан

мамлакатимиз олимлари ҳам ўзларининг фикрларини билдиришган. Жумладан, У.В.Гафуров ўз тадқиқотларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини давлат томонидан тартибга солиш механизмининг энг кенг тарқалган воситалари сифатида имтиёзли кредитлар ва субсидиялар билан таъминлаш, солиққа тортишнинг соддалаштирилган тартибини жорий этиш, солиқ имтиёзлари белгилаш, янги маҳсулотни яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этишга қўмаклашиш, янги маҳсулотларни кафолатланган сотиш бозорлари билан таъминлаш, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш каби унсурларини кўради [18]. Шунингдек, Б.Р.Санакулова эса кичик тадбиркорлик субъектларининг солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш юзасидан илмий - амалий таклиф ва тавсияларини ишлаб чиққан ҳамда солиққа тортиш механизмини такомиллаштиришга эътибор қаратган [19]. И.У.Ибрагимовнинг илмий тадқиқот ишида механизм иқтисодий ҳодисаларнинг муайян кетма-кетлигини ўз ичига олади, шунингдек, улар ўртасида юзага келадиган жараёнлар [20] деб таъриф берган. И.У.Ибрагимовнинг таърифи ҳам юқорида номлари тилга олинган хорижий олимларнинг фикрига ўхшаб, макродаражада хўжалик механизмининг амал қилиш хусусиятларига тўхталади, иқтисодий дастакларни ролини эса алоҳида ажратиб кўрсатмайди.

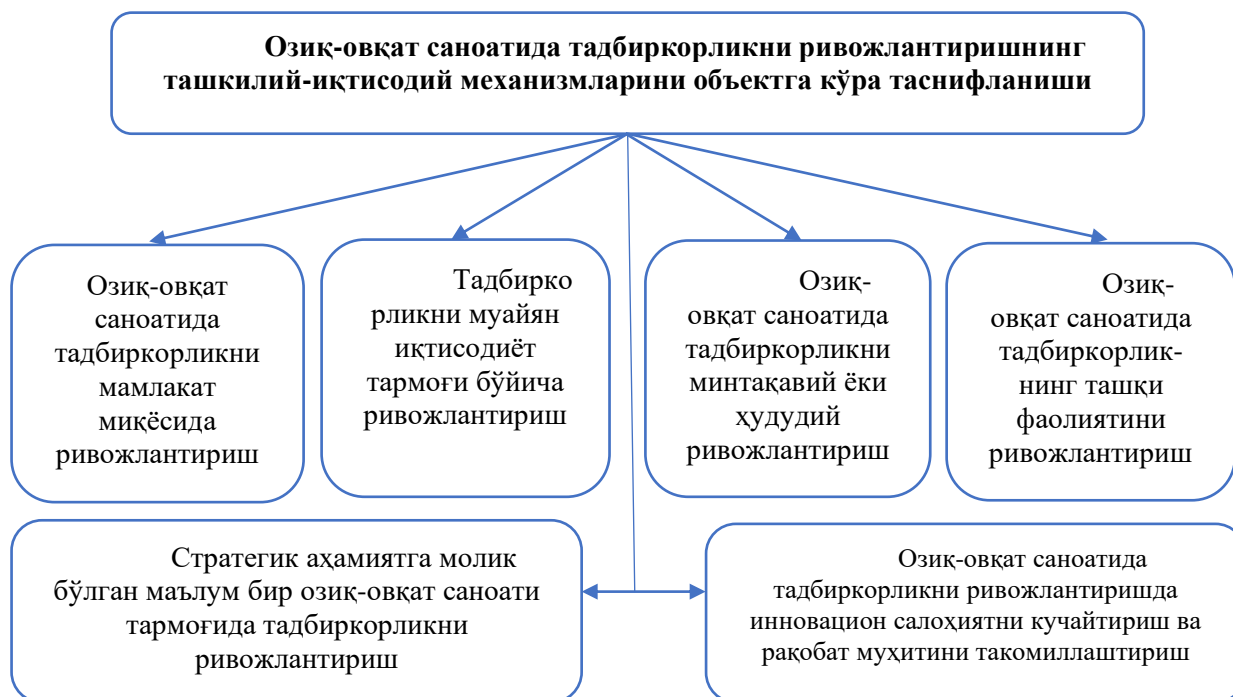
Юқорида келтирилган тадбиркорликнинг хўжалик механизмига берилган таърифларни умумлаштирган ҳолда ва озиқ-овқат саноатида ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этишнинг хусусиятларидан келиб чиқиб, унга қуйидаги муаллифлик таърифи берилган: «Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг иқтисодий-механизми – бу иқтисодий ресурслардан ишлаб чиқаришда унумли фойдаланиш жараёнларини ташкил этишни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг дастаклари, усуллари мажмуасидир¹». Бу фикрни қуйидагича изоҳлаш мумкин.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари деганда асосий мақсади - тадбиркорлик даромади (фойдаси)ни олиш бўлган амалдаги қонунлар доирасида фаолият юритувчи хўжалик юритувчи субъектлар, яъни кичик корхона, микрофирма ва яқка тадбиркорлар йиғиндиси тушунилади. Чунки, амалдаги қонунчиликка кўра, Ўзбекистон шароитида озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик фаолияти ўз ичига юқоридаги 3 та субъектни (кичик корхона, микрофирма ва яқка тадбиркор) қамраб олади ҳамда асосан ўртача йиллик ишловчилар сони мезони билан бошқа корхоналардан фарқланади. Республикада қабул қилинган «Тадбиркорлик тўғрисида» ги Қонунга асосан, тадбиркорлик – фуқароларнинг фойда ёки шахсий даромад олишга йўналтирилган мустақил, ташаббускор фаолияти бўлиб, у фуқаронинг ўз номидан, ўзининг таваккалчилиги билан ҳамда ўзининг ёки юридик шахснинг (корхонанинг) мулкий жавобгарлиги асосида амалга оширилиши таъкидланган [21].

Хўжалик механизми деганда у ёки бу фаолият турининг тартибини аниқловчи тизим, қурилма тушунилади. Шунингдек, ижтимоий ишлаб чиқаришни ташкил этиш шаклларида меҳнат тақсимооти, ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш ва

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган таърифи.

жойлаштириш, иқтисодий қонунлар ва такрор ишлаб чиқариш жараёнларни амалга оширишда қўлланиладиган ташкилий тузилмалар, иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий-психологик бошқарув шакл ва усуллари, хўжалик алоқалари шакллари, жараёнлари, ишлаб чиқариш ва хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига таъсир этувчи иқтисодий дастаклар ва рағбатлар йиғиндиси сифатида тушунилади. («1-расмга қаранг»).

1-расм. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини объектга қараб таснифланиши²

Бизнинг фикримизча озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришни иқтисодий механизмини илмий-назарий таҳлил қилиш натижасида ташкилий-иқтисодий механизмнинг шакллари куйидагича тавсифлаш мумкин:

1. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишнинг меъёрий-ҳуқуқий механизми. Ушбу механизм асосан ўз ичига мамлакатимиз истиқлолга эришгандан то шу кунгача қабул қилинган озиқ - овқат саноати ва тадбиркорлик фаолиятини бевосита ҳамда билвосита тартибга солувчи турли Қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари, Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар ва қўмиталар, агентликлар томонидан қабул қилинган қонуности ҳужжатларини олади.

Жумладан, 1991 йил 15 февралда «Ўзбекистон Республикасида Тадбиркорлик тўғрисида» ги № 207-ХП-сонли Қонун, 1991 йил 19 ноябрда «Ўзбекистон Республикасининг Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида»ги 425- ХП-сонли Қонунлар ва ҳозирги кунгача соҳага оид 500 дан ортиқ турли меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Шунингдек, яқинда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил

² Муаллиф ишланмаси.

17 мартда «Тадбиркорлик субъектлари ва кенг аҳоли қатламига микро-кредитлар ажратиш тизимини янада соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПҚ-2844-сонли Қарори, 2017 йил 18 апрелда «Ўзбекистон Республикаси хусусийлаштирилган корхоналарга кўмаклашиш ва рақобатни ривожлантириш давлат кўмитасини ташкил этиш тўғрисида» ги ПҚ-2897-сонли Қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 15 мартда «Тадбиркорлик фаолиятини ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш ва прокуратура органлари фаолиятини оптималлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПФ-5690 сонли Фармони, 2019 йил 14 майда «Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПФ-5718-сонли Фармонлари тадбиркорлик субъектлари фаолиятини янада жадал ривожлантиришда муҳим роль ўйнамоқда. Чунки, юқоридаги ПФ-5718-сонли Фармонга асосан тадбиркорликни ривожлантиришга ва хорижий инвестицияларни жалб этишга тўсқинлик қилаётган тизимли муаммоларни мониторинг қилиб, уларни умумлаштириш ва анализ қилиш, шунингдек, тадбиркорларнинг муаммоларини ҳал этиш мақсадида уларни қабул қилиш, умумлаштириш, мониторинг олиб бориш ва назорат қилиш учун самарали платформа жорий этилишини назарда тутувчи «business.gov.uz» ягона интерактив портали фаолият кўрсатишини таъминлаш ғоят муҳим аҳамиятга восита ҳисобланади [22].

2. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик фаолиятини молиявий қўллаб-қувватлаш механизми. Мазкур механизм бевосита озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик субъектларини молиялаш, кредитлаш, уларга микролизинг хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ бўлган барча дастакларни, ҳужжатларни ўз ичига олади. Сўнгги йиллар мобайнида республика озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида тижорат банклари томонидан берилаётган кредитлар ва кўрсатилаётган микромолиявий хизматлар ҳажми йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 июлдаги ПҚ-4406 сонли Қарорига кўра, 2019 йил 1 августдан бошлаб: қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун жалб қилинадиган тижорат банкларининг кредитлари бўйича Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан: миллий валютада, қиймати 10 млрд. сўмдан ошмайдиган миқдордаги, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки қайта молиялаштириш ставкасининг 1,5 бараваридан ошмайдиган фоиз ставкасида жалб қилинадиган кредитлар бўйича - 5 фоизли пункт миқдорида; хорижий валютада, қиймати эквивалентда 10 млрд. сўмдан ошмайдиган миқдорда жалб қилинадиган кредитлар бўйича- тижорат банклари томонидан белгиланган фоиз ставкасининг 40 фоизи, аммо 4 фоиздан ортиқ бўлмаган миқдорда фоиз харажатларини қоплаш учун компенсация берилади; кредит суммасининг 50 фоизигача, бироқ 8 млрд. сўмдан ошмаган миқдорда кафилликлар берилади [23] ҳамда имтиёзли микрокредитлашнинг асосий вазифалари этиб озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик соҳасида янги иш ўринлари ташкил этиш, уларни

тадбиркорлик фаолиятига фаол жалб этиш мақсадида микромолиявий хизматлардан осон фойдаланишларини максимал даражада таъминлаш.

Шунингдек, имтиёзли микрокредитлар белгиланган микрокредит суммаси - энг кам иш ҳақи миқдорининг 200 баробаригача, олти ой муддатли имтиёзли даврни ҳисобга олган ҳолда уч йилгача муддатга, йиллик фоиз ставкаси миқдорлари: 1 та иш жойи яратилганда - 9 %, 2 та иш жойи - 8 %, 3-4 иш жойлари - 7 %, 5 та ва ундан ортиқ иш жойлари яратилса - 6 % миқдорда бериладиган бўлди [24]. Хусусан, бўш турган биноларни бизнес вакилларига «ноль қийматда бериш» ҳам бунга мисол бўлади. Юқоридагилардан келиб чиқиб, бизнинг фикримизча, бевосита озик-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг иқтисодий механизмини қуйидагича таснифлаш мақсадга мувофиқдир («2-расмга қаранг»).

2-расм. Озик-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг иқтисодий механизми³

3. Озик-овқат саноатида тадбиркорлик фаолиятини инфратузилма-вий қўллаб-қувватлаш механизми асосан соҳа фаолиятини рағбатлантириш, қўллаб-қувватлаш ва тартибга солишга қаратилган барча инфратузилмавий ёрдам турларини, хусусан, Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси, иқтисодиёт ва саноат вазирлиги, хусусийлаштирилган корхоналарга қўмаклашиш ва рақобатни ривож-лантириш давлат қўмитаси, савдо-саноат палатаси, тижорат

³ Муаллиф ишланмаси.

банклари, баҳолаш ташкилотлари, инвестиция фондлари ва биржалар, аудиторлик, депозитарийлар, суғурта компаниялари, экспорт-импорт компаниялари, ахборот-консалтинг фирмалари томонидан бериладиган ёрдамлар. Жумладан, озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантириш, турли дастурларни амалга ошириш, давлат эҳтиёжлари учун ишлар ва хизматлар товар ижроси учун буюртмаларни жойлаштириш, кредит ҳужжатларини расмийлаштириш, рўйхатдан ўтиш, лицензиялаш, сертификатлаш ва ҳ.к.

4. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни мулкый қўллаб-қувватлаш механизми. Ушбу механизмга кўра, озиқ-овқат саноатида тадбиркорликка давлат ҳокимияти органлари ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари томонидан мулкни қўллаб-қувватлаш, давлат ёки хусусий мулк кўринишида етказиш ёки фойдаланиш, шунингдек, ер участкалари, қурилишлар, нотурар жойлар, асбоб-ускуналар, техника-технологиялар, машина, механизмлар, қурилмалар, транспорт воситалари ва бошқалар [5]. Шундай бўлсада, озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни инфратузилмавий шарт-шароитлар, имкониятларидан самарали фойдаланишда кичик бизнеснинг заиф мол-мулк базаси (асосий фондлар камчилиги), кредит шартномасига кўра мажбуриятларни амалга оширишдаги камчиликлар, бизнесни даромадлилик даражаси ва кредит ресурси тўлов ставкаси орасидаги юқори фарқ туфайли юзага келадиган кредит олиш билан боғлиқ муаммолар, гаров таъминоти учун банкларнинг юқори талаблари, тадбиркорларни бозорда ўрнини топишигача қиладиган катта харажатлари, шунингдек нотурар бинолар учун юқори ижара ҳақи, малакали кадрларни етишмовчилиги, минтақавий, ҳалқаро бозорларда товар ва хизматларнинг нархларни ўзгариши ва олиб чиқиш билан боғлиқ муаммоларни тақозо этади.

Хулоса ва таклифлар. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини босқичма-босқич, тизимли ва узлуксиз равишда такомиллаштириб бориш орқали қуйидагиларга эришиш мумкин:

республикамиз минтақаларида озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш муаммоларини ечишга ягона мажмуа тариқасида ёндашувни таъминлаш;

жойларда озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг барча йўналишлари, уларни лойиҳалаштириш ва амалга ошириш босқичларини бошқаришда ягона тамойилни қўллаш;

озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш бўйича инфратузилма ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштиришни таъминлаш;

озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантириш дастурларини амалга оширишда мақсадли назоратни таъминлаш.

Адабиётлар шарҳи:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 18 февралда «Республика озиқ-овқат саноатини бошқаришни ташкил этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2492-сонли Қарори // «Халқ сўзи», 2016 йил 19 февраль // Lex.uz.

2. <http://el.tfi.uz> // Ozbekistonda_moliyaviy_sektorning_rolini_oshirish_1-qism_47c0e.pdf
3. Слепов В.А., Бурлачков В.К., Ордов К.В. О теории экономических механизмов. // Финансы и кредит. – 2011. – № 24. – С. 2–8.
4. Чаленко А.Ю. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях. // Капитал страны. – 2010. 25 марта. [http:// www.kapital-rus.ru/articles/article/176697](http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697).
5. Машапипова М.А. Хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. - № 2, 2017. март-апрель
6. Шишкин Д.Г., Мезенцева Е.Н. Современный уровень развития предпринимательских структур. // Российское предпринимательство. – М.: 2012. – № 24.
7. Мильнер Б.З. Теория экономических механизмов. // Вопросы экономики. – М.: 2008. – № 1. – С. 4–26.
8. Сеялова Г.С. Организационно-экономический механизм управления предприятиями. Монография. «Оренбург. гос. ун-т». – Оренбург: ОГУ, 2006. – С. 139.
9. Абалкин Л.И. От экономической теории до концепции долгосрочной стратегии. // Проблемы современной России. – М., 2011, – С. 39-47.
10. Филиппов В.Ф. Беседы о хозяйственном механизме. 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1984. – 192 с.
11. Вершигора Е.Е. Менеджмент: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 283 с.
12. Ходос Д.В. Экономический механизм развития сельскохозяйственного производства. – Красноярск: Изд-во КрасГАУ, 2008. – 234 с.
13. Солодилова Н.З., Маликов Р.И. и др. О новых подходах к методологическому обеспечению эффективной предпринимательской политики в муниципальных образованиях // Экономика и управление. – М.: 2013. – № 4. –С.14–19.
14. Умаров И.Ю. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорликни ривожлантиришнинг иқтисодий механизмларининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти. // Замонавий менежментнинг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий анжумани илмий мақолалар ва материаллари тўплами. – Андижон.: АДУ, 2019 йил 15 май. 193-197-б.
15. Бурков В.Н., Новиков Д.А., Щепкин А.В. Механизмы управления эколого-экономическими системами / Под ред. акад. С.Н. Васильева. – М.: Физматлит, 2008. – 244 с.
16. Измалков С.Б., Сонин К.И., Юдкевич М.М. Теория экономических механизмов. (Нобелевская премия по экономике 2007 г.) // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 4–26.
17. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: Инфра-М, 2011. – 512 с.

18. Гофуров У.В. Кичик бизнесни давлат томонидан тартибга солишнинг иқтисодий механизмларини такомиллаштириш. Дис. ... иқт. фан. док. автореф. – Т., 2017. 12-б.
19. Санакулова Б.Р. Кичик тадбиркорлик субъектларининг солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш. Дис. ... иқт. фан. док. автореф. – Т., 2016. 22-б.
20. Ибрагимов И.У. Иқтисодий модернизациялаш шароитида тадбиркорлик фаолиятини бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш (Наманган вилояти мисолида). Дис. ... иқт. фан. фал. док. автореф. – Т., 2019. 11-б.
21. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 2 майда «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги ЎРҚ-328-сонли Қонуни. – Тошкент., -4 б. // lex.uz.
22. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 майда «Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПФ-5718-сонли Фармони. // lex.uz
23. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 июлда «Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги ПҚ-4406-сонли Қарори. // lex.uz
24. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йилда «Кичик ва хусусий тадбиркорликни микрокредитлаш тизимини янада кенгайтириш ва соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПҚ-2746- сонли Қарори. // lex.uz

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

